

BOOKA.

Knjiga **147**

ZORAN FERİĆ
PUTUJUĆE KAZALIŠTE

© Zoran Ferić, 2020.

ZA IZDAVAČA
Ivan Bevc
Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje

BOOKA

11000 Beograd, Cara Dušana 68

office@booka.in

www.booka.rs

IZVRŠNA UREDNICA

Sanja Bogičević

LEKTURA

Booka

PRELOM

Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA

Monika Lang

ŠTAMPA

DMD Štamparija

Beograd, 2021.

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti
niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene
saglasnosti izdavača.

ZORAN FERIĆ

PUTUJUĆE KAZALIŠTE

Svatko je od nas zbroj svega što nije pribrajaao: oduzmite nas opet do nagosti i noći, pa ćete vidjeti da prije četiri tisuće godina na Kreti počinje ljubav što je jučer završila u Teksasu. (...) Svaki trenutak je plod četrdeset tisuća godina. Savladavši minute, dani, poput muha, odzuje u smrt, a svaki je trenutak prozor na svo vrijeme.

Thomas Wolfe: *Pogledaj dom svoj, anđele*

Najdražima

SJENE

Prolog

„Kad staneš u sjenu obješenog, to donosi sreću!“, rekao je netko kad smo išli u sedmi osnovne i kad smo u čitanci iz povijesti prvi put ugledali fotografiju obješenog čovjeka na Terazijama. Na toj fotografiji ne vidi se sjena obješenog, a ipak, ispod njega tiska se gomila. Jesu li svi oni pokušali stati u njegovu sjenu? To smo mislili onda. Danas je jasno da su dovedeni silom kako bi gledali vješanje, i da je obješenih bilo više. Jedan civiliziran narod iz srca Europe obnovio je, čini se na veselje mnogih, instituciju javnih smaknuća. Dotični na fotografiji iz čitanke visi potpuno mirno, s kačketom na glavi, u odijelu i s kravatom, kao da se za vješanje specijalno uredio.

Ali ono što je na fotografiji naročito čudno je to kako mu kačket ne pada s glave koja je nakrivljena jer mu je pukao vrat. I sve je puno tih kosina: na nakrivljenoj glavi stoji nakrivljen kačket, a ni obješeni, čini se, ne visi sasvim ravno. Čovjek je kao visak, mislio sam onda, i kad visi ravno, on uvijek zbog nečega prati nakrivljenost Zemljine osi. Pa nije ni čudno što je na ovoj planeti sve nakrivljeno i sve pomalo ukrivo.

Obješeni se zove Milin Svetislav, obučarski je radnik i okačen je na svjetiljku 17. kolovoza 1941, zajedno s još četiri pripadnika pokreta otpora: Ratkom Jevtićem, Miloradom Pokrajcem, Velimirom Jovanovićem i Jovanom Jankovićem. A oni koji stoje ispod Milina i vire mu u nogavice, ili pilje u potplate cipela, možda su i ne znajući zakoračili u njegovu sjenu. Kasnije ćemo tu fotografiju vidjeti puno puta, u enciklopedijama, na izložbama, u knjigama koje govore o pokretu otpora u Beogradu 1941. Ljudi koji vise na uličnim svjetiljkama trebali bi možda izazvati šok, ali ako se malo proširi slika, ako se izađe iz povijesne čitanke, vidjet će se da Terazijama prolaze električni tramvaji, da ljudi šeću i spremaju se u barove slušati fokstrot, a neki bome sjede u kavanama nedaleko od obješenih, piju kavicu i ćaskaju:

– Lep dan, komšija!

A komšija maramicom briše znoj s vrata.

– Vraga lep, vidiš kakva sparina.

Kad smo prvi put vidjeli fotografiju obješenog Milina, ni smo mogli ni slutiti da je on, zajedno sa svojim drugovima, suobješenicima, prvo strijeljan u sjedištu GESTAPO-a, u Ulici kralja Aleksandra 5, a tek onda su ih mrtve objesili na ulične svjetiljke. Milinu je tada bilo dvadeset i šest godina.

Za neke ljude kaže se da imaju više života, kao mačke. To su oni koji se izvuku iz nemogućih situacija i nekako prežive. Manje se pak spominju oni koji imaju više smrti. Milin i drugovi spadaju baš u te koje je smrt posjetila više puta. Strijeljani, pa obješeni. I da je netko od njih kojim slučajem i preživio strijeljanje, a takvih ima u svakome ratu i upravo su oni najpouzdaniji svjedoci, ne bi preživio vješanje. Smrt je dva puta dolazila u Beograd da bi odnijela Svetislava i drugove, iako joj je to možda bio uzaludan posao jer je po svemu sudeći sve dobro obavila i u zatvorskom dvorištu.

Ali što je s odijelom, košuljom i kravatom? Povijesni izvori kažu da su sva petorica bila mučena u sjedištu GESTAPO-a, pa su tek onda pucali u njih. Ali na fotografijama, iako su pomalo mutne i zrnate, ne vidi se krvava košulja, ni tragovi torture. Milin stvarno izgleda kao da se obukao za vjenčanje i onda promašio put i zabunom došao do terazijske bandere. Koliko se može vidjeti, i ostali su pristojno obučeni. Jesu li ih objesili u istim odijelima u kojima su ih mučili i strijeljali? Vjerojatno ne. Šefu beogradskog GESTAPO-a Karlu Krausu i vojnom zapovjedniku za Srbiju Heinrichu Danckelmannu, nije bilo u interesu da na glavnu beogradsku avenuju objese nekakve hrpe raskupisanog mesa, nego ljude. S vlastitim dostojanstvom, s ljudskošću koja im je posthumno vraćena prije vješanja, da bi im onda vješanjem ponovno bila javno oduzeta. Ali tko ih je onda prao i oblačio? Jesu li angažirali pogrebnika? I tko je donio odijelo? Najjednostavnije rješenje, čini se, bilo je da pozovu roditelje i rođake da im donesu svečana odijela i obuku ih na licu mjesta. Lako se može zamisliti uplakanu majku Milina Svetislava kako u crnini, s još dvije žene, pere njegovo golo izmrcvareno tijelo. Ljubi ga u čelo, ljubi beživotne mršave ruke koje izgledaju kao ruke dječaka, a ne čovjeka koji radi rukama, i onda ga one dvije žene dižu u sjedeći položaj, a ona mu s puno ljubavi oblači prvo jedan, a onda drugi rukav čiste bijele košulje. Onda mu dižu donji kraj i oblače gaće i hlače, mati mu veže kravatu, navlači sako i žnira cipele čije će izlizane donove gledati građani Beograda u jednom od najtragičnijih trenutaka svoje povijesti. I netko od njih će možda reći: "U postolara najgore cipele."

S druge strane, po najljepšim fotografijama Toše Dapca iz četrdesetih godina vidi se koliko su za crno-bijelu

fotografiju važne sjene i kako se svijet na fotografskom papiru odjednom preobražava u igru svijetlih i tamnih ploha. Moje zamišljanje Zagreba za vrijeme Drugoga rata uvijek polazi od tih fotografija. Za razliku od obješenih s Terazija, ljudi Toše Dapca nemaju imena. To su prolaznici koji su se zatekli u Ilici ili na Trgu bana Jelačića, ili na Dolcu i s njima ima jedna dobra stvar: možeš zamisliti da su još živi. Ali većina njih ima i sjenu; u podne kratku i nabijenu, a kasno popodne izduženu i izobličenu koja ne liči na svog vlasnika. I te sjene, taj tamniji alter ego smješta ih u fotografiju kao neka vrsta temelja, ili korijena koji ih veže za zemlju. Svijetle prilike na suncu i tamne sjene koje pužu za njima po fotografijama. I te sjene nam mašu s pločnika ili zidova kuća: jest da je sunce, i mirno je u gradu, vlada tu neki spokoj, ali, kažu sjene, tu smo prijatelju, i četrdesetprva je...

Zato su sjene važne kad mama, koja tada ima dvanaest godina, ide u školu na Savsku cestu, u zgradu današnje Pedagoške akademije koja se nalazi preko puta zatvora. Vidim je uvijek crno-bijelo, s tim sjenama. Mršava, u svijetlom baloneru, s knjigama pod rukom. Tako ide preko praznoga hodnika na kojem sunce stvara po podu nepravilne svijetle plohe, a majčina sjena se izdužuje kako hoda. To je tanka sjena curice koju zovu Suha Južina. Njena se mršavost brzo pretočila u podrugljiv nadimak. Kao i kruh namazan medom koji je svakoga dana nosila u školu za užinu.

Njen se život približio realnosti kad se kirurg iz Petrograda, ruski emigrant u Francuskoj, zbog nekoga razloga iz Pariza dovukao u Zagreb i napravio dijete medicinskoj sestri iz obitelji pčelara u kojoj je harala tuberkuloza. No, da bi njen život doista postao realnost, moralo se prebroditi niz nesporazuma koji prate odnos bake Ivke i pomenutog

kirurga koji je zaveden u jugoslavenske dokumente negdje kao Benjamin, a negdje pak kao Venjamin, dok mu u iskaznici liječničkog zbora koju je izdala Kraljevina SHS i u maminom vjenčanom listu piše Venijan.

Pa kao što nije bilo čvrsto ni jednoznačno njegovo ime, podložno istočnoj i zapadnoj varijanti, Benjamin ili Venjamin, u režiji loših daktilografa koji čine neoprostive greške u dokumentima, a onda godinama te greške uporno prepisuju, nije bilo jednoznačno ni njegovo prezime. Ono se u dokumentima pojavljuje u dvije varijante: u maminom rodnom listu piše Bernstein, a kasnija varijanta je Bernštajn, fonetski. Ali isto prezime postoji u varijanti i s jednim umetnutim e, Berenstein ili Berenštajn. Ta se varijanta nalazi u vjenčanom listu roditelja i na grobu bake Ivke, gdje joj na nadgrobnoj ploči od crnog mramora stoji Berenstein. Ova zabuna s jezikom samo je odraz potpune nesigurnosti u vezi s djedom Benjaminom. Ništa u vezi s tim djedom nije sigurno, osim jedne stvari: da ga je zamijenio čovjek s kojim si mogao u sve biti sto posto siguran.

Djeci koja su rano izgubila roditelje često preostaju fotografije. U maminom slučaju to je osobito komplicirano. Jedina fotografija na kojoj su njen otac i majka zajedno je četvrtast komadić fotopapira sa žigom fotografske radnje Tomee, pomalo savinuta i od neuobičajeno tankog papira. Snimljeni su za vrijeme neke operacije i na poledini piše: „Mama i tata, Vinogradska 1928.“ Bilješka s pozadine je nužna jer na toj fotografiji i sestra i liječnik imaju maske preko donjeg dijela lica i nije ih moguće prepoznati, a bilješka donekle pomaže jer nas upućuje na to da je jedna od dvije zamaskirane osobe njen otac, a druga njena majka. Gornjim središnjim dijelom fotografije dominira jaka kirurška lampa, kao malo sunce, i to donekle zamagljuje

čitav prizor. Zato se ne može dobro razaznati tko je od njih mama, tko tata, a jedina osoba koja nema masku je pacijent kojeg operiraju. On ima otvorene oči i pogledom koji bi se mogao nazvati i znatiželjnim, promatra svoju otvorenu utrobu.

Problem s fotografijom bio je i u tome što, kad joj je falio otac, nije znala da li da gleda u lijevi ili desni lik, kao što kad joj je falila majka, nije mogla sigurno znati je li ona lijevo ili desno. Mogla je nagađati jer je lijeva osoba nešto niža.

Možda se prvo fokusirala na desnog, čeznući za ocem dok je kuća s njenim ujacima i ujom brujala, čuli su se smijeh, svađa, šaputanje, a ona je u kutu razmišljala o svom tati koji reže ljude da bi ih izliječio. Koliko je to trajalo? Prolazilo je ljeto, pa jesen, pa zima, a njena oca od krvi i mesa, koji je živio u Zagrebu i još uvijek radio na istom mjestu nije bilo. Rijetko je obilazio kćer.

Ali ni postojanje njegove jedine fotografije nije tako jednostavno. Pamtim je, kako mi se čini, od malih nogu, još iz nižih razreda osnovne. Ona je bila dio naših obiteljskih fotografija koje su se čuvale u albumu od crvenog baršuna okovanom srebrnim viticama. Pamtim i žig, crveni, „Foto Tomee, Zagreb, Ilica 129“, a posebno mi je pred očima taj tekst s poleđine, izbljedio, napisan običnom olovkom i prepoznatljivim maminim rukopisom u kojem *r*, kad ga gledamo izolirano od ostalih slova nalikuje na vješala, a pisano *m* kao da se vraća u svoj prvotni egipatski oblik vala. Treba reći i da je upravo ta fotografija nekako potaknula ove zapise, dovoljno je u njoj svega da postane centar priče o djedu Benjaminu.

A tek nedavno, na jednoj od retrospektiva mađarskog filma, pogledao sam film Istvána Szabóa *Otac*. Jedan od njegovih ranih filmova još iz onog crno-bijelog perioda.

Glavni lik tog filma je dječak, kasnije mladić koji je u ratu izgubio oca i koji o njemu priča različite priče. Jednom je otac liječnik koji spašava živote, drugi put junak pokreta otpora, treći put istaknut političar, mađarski rodoljub... Uglavnom, otac je taj čija se neprisutnost preobražava u različite likove koji imponiraju mladenačkoj mašti. Nisam taj film smatrao naročito uzbudljivim, činio mi se previše razvučen i pomalo naivan kakvi su gotovo svi stari filmovi kad ih sada gledamo. Sve do jedne scene. Taj dječak, prizor se odvija u stanu njegova prijatelja, pokazuje svojim prijateljima i prijateljici malu fotografiju, prilično savinutu, na kojoj su tri liječnika s liječničkim maskama na licu, snimljeni za vrijeme neke operacije. I na toj fotografiji on im pokazuje svog oca.

Je li moguće da sam sve izmislio? I mutnu fotografiju, i crveni žig radnje Tomee, čak i mamin rukopis na poleđini? Prekopao sam sve albume i pregledao sve fotografije koje sam našao u albumima i po različitim kutijama, ali spomenutu fotografiju s dva zamaskirana lika nisam našao. Nisam našao ni fotografsku radnju Tomee u Ilici. Sada je tamo očna poliklinika Vukas.

Ali ne odustajem. Sjećam se čak i da sam prije desetak godina nešto kopao po obiteljskim fotografijama i kad sam naišao na nju, odvojio sam je i spremio na posebno mjesto jer sam već tada mislio nešto napisati o Benjaminu Bernsteinu. Vjerojatno sam je tako dobro spremio da je sada ne mogu naći. A s druge strane, kolika je mogućnost da u svojih pedeset i šest godina nikada prije nisam gledao *Oca Istvána Szabóa*? Nekad, na televiziji, u kasnom terminu, u jednom od brojnih ciklusa novog mađarskog filma, jedva budan? I možda mi je tako scena iz stana dječakova prijatelja ušla direktno u podsvijest.

Još uvijek se nadam da ću je negdje pronaći i onda će sve što ovdje napišem biti istinitije.

1.

Sljedeća fotografija, da je ikad snimljena, bila bi toliko mutna da bi se u njoj jedva moglo išta razaznati. Gusta para stvorila je na prozoru debeli filc magle, pa se na staklima moglo svašta napisati. Da je Ivka imala samo malo manje godina, mogla je napisati, recimo, „Benjamin“ ili nacrtati srce probodeno strijelom ili nespretnim slovima koja su se topila nažvrljati „sretni do kraja života“. To bi, možda, bilo malo predugo, ali bi odražavalo kako se trebala osjećati. Ono što sigurno ne bi napisala, a mogla bi, bilo bi, na primjer, „nesretna“ ili „hohštapler“ ili „Pottova grba“.

Veliki limeni lavor donesen je u kuhinju, a na šparhetu je ključala vrela voda u loncu za kuhanje rublja. U drugom velikom loncu pored nje bila je hladna voda i ona je dodavala u lavor lončić vrela, pa lončić hladna, vrela, hladna, vrela, hladna... A onda je čučnula u lavor da se opere. Mršava gola djevojka kojoj se luk kičme tako lijepo izvijao da su se vidjeli pršljenovi, počevši od cervikalnih na vratu do lumbalnih kod trtice. Znala je kako se zovu, kao što je znala kako se zovu kosti ruke ili noge.

Njena majka ugegala se u kuhinju i odškrinula prozor.

– Tu je ko u paklu, buš se zadušila u toj pari! Da ti operem glavu – mrmljala je.

Počela joj je trljati kosu sapunom koji je bio nov i kockast, s oštrim bridovima. Pustila je da joj prstima masira tjeme, pa ispire vrelom vodom s malo hladne, ili hladnom s malo vrela, pa je opet sapuna, trlja i opet ispire. Tako ju je nekoliko puta sapunala i nekoliko puta ispirala, ali se činilo da majka ni nakon nekoliko ispiranja nije zadovoljna čistoćom.

Kao da je Ivka toliko prljava da se to nikako ne može oprati. Malo dijete, a ne djevojka od devetnaest godina.

Pustila ju je da se još jednom sama ispere. Voda na šparhetu više nije bila tako vrela, nego tek ugodno topla pa se Ivka polijevala po tek opranoj kosi i puštala da joj se toplina s kose zrakasto širi cijelim tijelom. I najradije bi ostala u toj toplini usred kuhinje i uživala u samoći. Majka je izašla i to je bilo dobro. Moglo bi se ovako, u laboru, i život proživjeti. Onda su se vrata opet odškrinula i Marica, nje-mlađa sestra, veselo je viknula:

– Ifkice, požuri se, brzo buju došli!

Ogrnula se velikim ručnikom koji je nekada možda bio i mekan, ali su ga štirkanje i iskuhavanje učinili krutim i oštrim. Stala je na drveni pod i kapi s nje ostavljale su na jelovim daskama tamne mrlje. Kad je bila mala, jednom se slučajno pomokрила na taj pod, pobjeglo joj je, i kapljice su izgledale baš ovako. Sve više tamnih mrljica koje su se stapale u veće mrlje, sve dok se nije pojavio Dušan, bio je stariji, dvije godine, i počeo pjevušiti:

*Ifka Pifka,
piša po kući,
i mama će je tući!*

Ali mama je nije istukla. Jedino je morala s njom ribati te daske, i to joj je bilo prvi put.

Ogrnuta ručnikom docupkala je u veliku sobu gdje su je već čekale mama, Marica i Julijana, Dušanova zaručnica. Otvorila je ormar i zaklonjena vratima obukla donji veš, a kombine joj je pomogla obući Marica, preko mokre kose. Onda je sjela na stolac pored otomana i Julijana joj je ručnikom trljala kosu. Glava se pomicala gore-dolje dok ju je

brisala, kao da govori: „Da, da, da...“ Poslije su joj Julijana i mama namotavale kosu na viklere. Mama je bila energična, kao uvijek. Trebalo je to dobro napraviti.

– Mama, čupa me!

– Ajde, ne buš umrla.

I nastavila je čvrsto namotavati njenu crnu kosu na viklere i učvršćivati je metalnom kopčom.

Konačno, još uvijek s viklerima, stala je pred veliko ogledalo na psihi, a Marica i mama su donijele vjenčanicu. Bila je posuđena za tu priliku i dok ju je oblačila, činilo se kao da oblači kazališni kostim i kao da će, ako je obuče, sve oko sebe pretvoriti u kulise.

Kad su je konačno obukle, skinule viklere i raščešljale kosu, sve tri otišle su sređivati druge stvari, bilo je još puno posla, a Ivka je sama sjedila na stolcu u velikoj sobi, u vjenčanici krutoj od štirke, s rukama u krilu i s dlanovima malo okrenutim prema gore, kao da se sprema prositi, i čekala da Marica i Julijana raskrče kuhinju kako bi se na stol mogle staviti rakije i kolači. Čeka i gladi se po trbušćiću koji haljina uspješno prikriva. Naravno, za one koji ne znaju da je on tamo.

Čula je viku i pogledala u voćnjak ispred prozora.

Djeca su vikala:

– Evo ih! Evo ih!

U tom trenutku sa stražnje strane kuće raširila se glazba. Na plotovima susjednih kuća natiskali su se ljudi i znatiželjno zurili u njihovo dvorište, a starogradske napjevi širili su se kao miris nekog kolača. Možda premalo slatkog, ali ipak kolača.

U gaju tom, kukavica kuka

Bez dečka bit, svakoj je curici muka...

Ili:

*U ranu zoru, zoru, zoru
Kad svane dan
Ja idem kući, sav nakresan...*

Mogla je lijepo vidjeti kako u vrt ulaze dva muškarca obučena u tamna odijela, s kravatama i bijelim košuljama, a Julijana se odmah stvorila kraj njih i špenadlom im pričvršćivala ružmarin na revere.

Nasmiješila se, prvi put danas. Odškrinula je vrata velike sobe, ali tako da je se ne vidi, i gledala kako se muškarci rukuju s njenim ocem, žandarom i pčelarom, i njenom braćom, Stjepanom i Dušanom. Antun i Milan već su bili na Mirogoju. Rukovali su se službeno i nisu puno razgovarali. U jednom trenutku zavladala je neugodna tišina i zato je Marica požurila s rakijama koje je nosila u čašicama na njihovom velikom pladnju od alpake, koji su zvali „ona srebrna taca“. Svaki od muškaraca uzeo je jednu čašicu i onda su si kimnuli u tišini i iskapili.

I Marica je imala svečanu haljinu, tamnocrvenu, isto tako posuđenu. Ona je kuma svojoj sestri, a stariji muškarac, kolega iz bolnice, kum je doktoru Bernsteinu. Marica je muškarcima ponovno natočila rakije, a muzičari su zasvirali tuš. To je bio znak.

Uspravila se, spustila čipkasti veo i stupila u predvorje pred muškarce. Doktor Bernstein gledao ju je začuđen. Stjepan je požurio reći:

– Isuse, kako nam je Ifkica lijepa.

Djelovalo je iskreno. Doktor Bernstein nije rekao ništa. Iskapio je svoju rakiju, ponudio se kolačićima i tek kad su bili na izlazu, savio je lijevu ruku u laktu, pa ga je mogla

primiti ispod ruke. Hodali su polako, popločanom stazicom kroz vrt, ona pazeći da ne zamaže svoje posuđene lakerane cipelice, on pazeći da staje na ploče, a ne na travu. Bilo je teško hodati jedno uz drugo jer je stazica bila uska, i prijetila je opasnost da će jedno od njih završiti na travi. Slijedilo ih je troje muzičara: bas, gitara i tamburica. Susjedi na plotovima smiješili su se mladoj, djeca su vikala, a muškarci i žene išli su za njima dostojanstveno šuteći.

I tako su u povorci svečanih odijela i haljina izašli na Zlatarsku ulicu. Prolazili su pored drvenih plotova i prizemnica koje nisu pamtile svoju izvornu boju. Na kraju, kod Zlatarske zaokrenuli su prema Selskoj i još neko vrijeme su ih pratili pogledi i djeca. Kad su stigli do raskršća Selske i Tratinske više nije bilo djece koja bi ih pratila, ni pogleda iz daljine, pa se austrougarski žandar osvrnuo, pozvao muzikaše i dao im nekoliko novčanica. Oni su zahvalili i otišli. Neko vrijeme hodali su u tišini, a onda su se žandar, Stjepan i Dušan rukovali s doktorom Bernsteinom i njegovim prijateljem. Mladenci i kumovi su tako sami ušli u taksu, bez glazbe i bez ostatka rodbine.

2.

U bolnici, gdje je prije godinu dana radila kao sestra na uhu, grlu i nosu, morala je povremeno odlaziti na internu kirurgiju po nekakav sanitetski materijal. Upale sinusa trošile su manje gaze i tupfera nego slijepa crijeva i bruho-vi, ali povremeno bi im nestalo i to manje pa je nju glavna sestra kao najmlađu slala po materijal. I morala je proći pored operacijske sale. Jednom dok je tako preuzimala kolute gaze, vidjela je kako iz sale izlazi muškarac u bijeloj kuti koja je na desnom rukavu bila malo zakrvavljena. Umoran, očito poslije duge operacije, skinuo je kiruršku

kapu pa mu je vidjela malo slijepljenu, ali lijepu tamnu kosu koju je češljao prema nazad, a ona je uporno padala na čelo. Još je uvijek preko usta i nosa imao masku pa mu je mogla vidjeti samo oči. I te je oči bilo teško zaboraviti jer su je pogledale kao zečića uz šumski put: nešto dražesno, ali nevažno.

A od onoga što ne možeš nikako zaboraviti pa do ideje da bi se bilo lijepo probuditi ujutro i prvo od svijeta ugledati te oči obično ne prolazi dugo. Pogotovo kad imaš devetnaest godina i stas žalosne vrbe, a liječnik koji prolazi hodnikom, jednom za stvarno, a onda još tisuću puta u mislima, visok je i ponosna držanja. Njegova kičma je kao ravno drvo, jela, čempres ili omorika.

Benjamin je poslije pričao Ivki o jednom svom doživljaju iz Tangera, gdje mu je radio brat. Poslije studija medicine u Parizu brat je otišao u francusku, a Benjamin u bivšu austrijsku koloniju koja je sada bila dio države Srba, Hrvata i Slovenaca. Tako je u Tangeru, dok je bio kod brata, prolazio pored raskošne arapske kuće s unutarnjim dvorištem, gdje su vrata bila često otvorena. Na katu je vidio djevojku čija je kosa bila pokrivena maramom, a lice feredžom. Mogao joj je vidjeti samo oči i te su oči, kaže, bile dovoljne. I što ju je više viđao, a to se događalo uvijek kad bi išao pomagati u stacionar, te su mu se oči činile veće. I rekao je Ivki kako je to ekstremno čudno, ali oči su ponekad dovoljne da se čovjek zaljubi. Ali, Ivka je to već znala, samo što je ovdje Benjamin bio lijepa domorotkinja, a Ivka začuđeni Europljanin.

3.

Te su oči imale izvjesnu ulogu i u trenutku kad se oglasila glavna sestra na uhu, grlu i nosu i upitala grupu mlađih

sestara koja će odnijeti dezinficirani pribor na internu. Ivka je prva digla ruku. Tu nije bilo ništa sumnjivo. Ionako je često bio njen posao da raznosi i donosi, obilazi odjele, što se smatralo učenjem, kao i pranje bolesnika ili mijenjanje posteljine. Dali su joj bijelo emajliranu metalnu posudu s drškom na vrhu, i s otisnutim crvenim križem koji se malo već izgulio pa je lijevi krak bio kraći od desnog. Unutra je nešto zveckalo i učinilo joj se kao da nosi pribor za jelo. Dane je već dijelila na pune i prazne. Puni su bili oni kad bi negdje na hodniku ili u bolničkom vrtu vidjela obris doktora Bernsteina, ili Bernštajna, kako prolazi bijelo okrečenim hodnikom, u bijeloj kuti, s bijelom kapom, što je izgledalo nedokučivo, ili kako se rub njegove raskopčane kute zakačio za grmić ruže u bolničkome vrtu i pokušava se osloboditi, što je pak izgledalo smiješno. Prazni su bili dani kad je uzaludno čekala da ga negdje ugleda, ali ga do kraja radnog vremena ne bi uspjela vidjeti.

Sve do trenutka kad se oglasila glavna sestra, ona se nadala da će ga vidjeti, ali nije ništa činila da ga vidi namjerno. Tada je prvi put svjesno odlučila da će nešto poduzeti i sama se uplašila te svoje odluke. Hoće li joj se taj dan odjednom napuniti i hoće li s njim i razgovarati, što se do sada nije dogodilo? Sve ju je to ispunjavalo strahom. Možda će je na internoj primiti neki njegov kolega, ili će je tamo dočekati sestra i preuzeti pribor, što je izgledalo najvjerojatnije. Srce joj je lupalo dok je prolazila hodnicima prema internoj kirurgiji, ali oni oko nje čuli su samo kako lupa pribor u sterilnoj metalnoj posudici. Ovo je prilika, mislila je, i treba je iskoristiti. Ali kako? Što će mu reći ako ga vidi?

Kad je došla do interne kirurgije, nije se uputila glavnoj sestri, nego je pogledala imena na vratima ordinacija. Stvar je bila u tome što nije znala njegovo ime. Znala je

samo njegov lik, a nije se usudila niti jednoj kolegici povjeriti da gleda kirurga s interne jer bi to odmah izazvalo tračeve. Zato nikoga nije ni upitala kako se zove taj visoki i lijepi čovjek i to je sada bilo problem. Bile su dvije ordinacije s po dva imena na vratima. Je li to dr. Ivan Beuc ili je to dr. Josip Nogolica? A može biti i dr. Ruszkowski, Stjepan, kao njen brat, ili dr. Bernstein, Benjamin? Dvoumila se oko Nogolice i Bernsteina, i onda ipak pokucala na vrata ovog posljednjeg. Bila je spremna otvoriti odmah kad dr. Bernstein ili njegov kolega kažu „naprijed“. Pokucala je, srce je zalupalo, pribor u posudici zazvečao, ali nitko iznutra nije rekao naprijed. Tada još nije znala kako mu zvuči glas. Pokucala je ponovo, ali opet ništa. Laknulo joj je, sada može ostaviti pribor kod sestre i pobjeći. Poslije će joj biti žao, ali sada prvo treba pobjeći. Baš je bila glupa, uostalom stariji je, možda oženjen. Isuse, da ovo netko zna?

I baš tada je jedna sestra u prolazu dobacila:

– Dr. Bernstein ti je na plućnom.

Prst sudbine ostavio je svoj jedinstveni otisak na njenom čelu, kao kriminalac. Ivka će poslije često govoriti da je u tom trenu znala da se radi o njemu. Ni sama ne zna kako je znala, ali je znala. To je bio znak. Znakovi su joj pokazivali put i bez tog znaka ne bi bilo hrabrosti da se uputi na plućni odjel, nego bi pribor ostavila sestri. Njenim životom moralo je upravljati nešto izvan nje i nešto više.

„Dr. Bernstein je na plućnom“ je postala jedna od važnijih rečenica u Ivkinu životu.

Bilo je jutro i proljeće 1927, vjetar se igrao zavjesom na otvorenom prozoru, na drugim odjelima prozori nisu imali zavjese, i sve je bilo bijelo i sterilizirano. Kao da se na plućnom odjelu bjelina nekako intenzivirala, i prozori su bili otvoreni i sve je bilo drugačije nego na ostalim odjelima.

Ovdje je, normalno, trebalo više zraka i taj zrak je ulazio i prolazio kroz hodnike u vidu laganog povjetarca. Susretala je sestre, neke su imale masku preko usta i nosa. Jednu je pitala gdje je dr. Bernstein. Nije znala. Pitala je drugu, ni ta nije znala.

Ali nabasala je nekako na otvorenu bolesničku sobu i prolazeći, krajičkom oka vidjela je Benjamina kako sjedi unutra. Zastala je na vratima. Sjedio je nasred bolesničke sobe s tri kreveta od kojih je samo jedan bio zauzet, s blokom za crtanje naslonjenim na koljeno i olovkom u ruci. Prvo je vidjela žensko lice na papiru, a tek onda to isto lice u krevetu, u sjedećoj pozi. Bolesnica je bila mlada, raspustene kose koja joj je u mlazovima padala po golom vratu, pomalo slijepljena, neuredna, nepočešljana. Spavaćica joj je bila razdrljena pa se vidio i dosta duboki dekolte koji se na crtežu nije mogao vidjeti. Sjedila je potpuno mirno, kao umrla, a dr. Bernstein je sjenčao njeno lice. Zašarao je desnu stranu obraza, onu otkuda nije dolazilo svjetlo i onda pažljivo prstom razmazao te šare, dok nije dobio kompaktnu sjenu na papiru. Bio je smiren i usredotočen, čak toliko da nije primijetio njeno prisustvo. Kako dozvoljava da je slika ovakvu, bila je prva Ivkina misao.

– Doktore, donijela sam pribor.

– Sad ću – rekao je i još neko vrijeme sjenčao mršavo i blijedo lice bolesnice. Onda je ustao, rekao djevojci: – Sutra ćemo nastaviti – prekrio crtež bijelim papirom i zaklopio blok. Pošli su zajedno prema internoj, on naprijed, dužim korakom, a ona cupkajući za njim i još uvijek noseći pribor koji je zveckao. A onda se zaustavio i okrenuo.

– Oprostite!

Drugom rukom uzeo je pribor. Nastavila ga je pratiti prema njegovoj ordinaciji i kad su došli tamo, odložio je blok

za crtanje, a metalnu kutiju stavio na stol i navukao rukavice. Počeo je slagati pribor na veliki komad sterilizirane gaze. Prišla je i da nekako održi razgovor, upitala:

– Čemu ovo služi?

Okrenuo se kao da nije očekivao da je ona još uvijek ondje.

– Obična hvataljka, Kocher. Nisi to još vidjela?

– Ja samo spremam krevete i nosim stvari.

Tek ju je tada prvi put dobro pogledao. I učinilo joj se da je zadovoljan onim što vidi.

– Zanima te?

Još ju je jednom pažljivo pogledao.

– Ne znam – rekla je izbjegavajući taj pogled kroz okrugle naočale koje do tada iz nekog razloga nije primijetila.

– Tražim instrumentarku.

– Sestra Terezija me ne bu pustila.

– Ne brini, ja ću pitati.

Tako je počela učiti za instrumentarku.

4.

Starija sestra je pokazivala: pinceta, anatomska; vidiš, pinceta kirurška; pinceta za koagulaciju, držači za skalpele; oštrice, ravne i zaobljene; hvataljka po Duvalu; hvataljka Pean zavinuti, Pean mali, ravni; Mixterova pravokutna; ovo je po Kocheru, gledaj dobro, kad kažu Kocher misle na ovo, jesi vidjela, iglodržači; škare po Listeru, pogledaj, razlikuju se od Littauera, ali slično je ime, može doći do zabune, doktor govori kroz masku, ponekad je fufljavo, osim toga dr. Bernstein je Rus. Neke riječi govori ruski, neke francuski, zato dobro otvori oči i uši; ovo je posuda za sterilizaciju, bočice za jod, jesi vidjela, stoje ovdje...

Za vrijeme operacija trebalo se dobro skoncentrirati na to što rade kirurg i njegov asistent, kao i na to što radi

anesteziolog te posebno na to što radi instrumentarka. Treba po tome što rade ruke kirurga predvidjeti koji će mu instrument zatrebati te kojim redom se koriste: hvataljke za prekrivku, skalpel ravni ili skalpel zaobljeni, hvataljke, Kocher i Pean, retraktori za tkivo, sisaljke, pincete, pa igle i konac. I baš kad bi trebala biti usredotočena na dramu koja se odvija pred njom i gledati što radi instrumentarka, da bi danas-sutra i ona mogla raditi to isto, usred te prenapregnutosti živaca, Ivka nije mogla a da ne misli na djevojku koju je Benjamin crtao onoga dana kad je prvi put razgovarala s njim.

Ta je djevojka u njenim mislima i izvan operacijske sale poprimala razna obličja, ali svaki put je bila ljepša nego što ju je zadnji put zamišljala. Postala je tako ljepša i od nekih glumica i ona ju je nazvala Pola Negri, u čast uspomene na film koji su ona i Marica gledale u kinu Europa, prije godinu dana. Bio je to neki njemački film čijeg se naslova ne sjeća, ali Pola Negri izgledala je u njemu baš kao ta djevojka na Benjaminovu crtežu. U sebi ju je zvala Pola Negri i osim toga što je svaki put bila ljepša i ljepša, postajala je i sve mlađa i mlađa, sve dok nije dosegнула ono osjetljivo i kratko razdoblje između djeteta i mlade djevojke, onaj stadij u razvoju ženskog bića koji je Ivka tako nesretno preskočila. Iz suknjice djeteta odmah je uskočila u haljinu djevojke, grudi su joj narasle od danas do sutra, kao da je legla u krevet s trenjnicama, a probudila se s jabukama. I trebalo je s tim jabukama onda otići u školu za medicinske sestre i to je nekoliko mjeseci izazivalo strašan stid. Možda se zato i pograbila i možda su upravo te grudi doprinijele tome da je Ivkin stas postao sličan drvu po kojemu je dobila ime: žalosnoj vrbi.

Djevojka sa slike, Pola Negri, imala je privilegiju da barem kratko živi u tom periodu između djetinjstva i odrasle dobi te da je baš u tom razdoblju nacrtala dr. Bernstein.

I kad god bi vidjela Benjamina kako dugo pere ruke, ili kako mu instrumentarka drži kirurški mantil i veže ga otraga, sjetila bi se Pole Negri kao da mu ona, zato što ju je nacrtao, trajno pripada. Njena rasuta kosa, upali obrazi, sjena na njenom licu koju je prstom razmazao Benjamin, odvezane pantljike na bijeloj spavaćici, sve do dekoltea, odakle su je gledale grudi koje su tek u razvoju i na putu prema grudima odrasle djevojke, sve mu je pripadalo.

Prvi put kad se poslije operacije usudila otići na plućni vidjeti kako djevojka stvarno izgleda, našla je njen krevet prazan, dok je na drugom krevetu ležala jedna starija žena i kašljucala kod svakog izdisaja. Palo joj je na pamet da je Pola Negri možda otišla kući, ali već je znala da se na plućnom odjelu ostaje dugo i da to nije vjerojatno. Pomislila je i da se dogodilo najgore, a od najgoreg ju je hvatala jeza i u onim dijelovima tijela u kojima jeza obično ne hvata, recimo u vrhovima prstiju, u nožnim palcima. Najgore je već gledala kod kuće, kad su Milanovo tijelo vratili s Brestovca, a sjećala se i bdijenja za najstarijeg brata, Antuna, kojega je tuberkuloza odnijela dok je još bila relativno mala. Tko zna jesu li dr. Bernstein i Pola Negri u ljubavnoj vezi? Izgledali su kao gospođica iz dobre kuće koju je bolest srušila u krevet i liječnik koji je došao izdaleka da ovdje doživi s njom romantičnu avanturu. Zanimljivo je da nikada u to vrijeme nije zamišljala sebe na mjestu Pole Negri.

Drugi put našla ju je u sobi. Bila je u krevetu u sjedećem položaju, na podignutim jastucima i spavala je, ali otvorenih očiju. Kose vlažne od znoja, ispucanih usana i mršavija nego što je bila na slici, i neusporedivo mršavija nego što ju je zamišljala. Sada je vidjela da se radi o odrasloj djevojci, ali da ju je mršavost u Ivkinim mislima nekako pomladila. Bila je voštano blijeda, samo su joj obrazi gorjeli